

KARL POPPER'IN TARİH, TOPLUM VE SİYASET FELSEFESİ ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

Sibel AKGÜN*

ÖZET

20. yüzyılın ilk döneminde yaşayan Karl Popper, bilimsel yönteme getirdiği tümevarım ve doğrulanabilirlik yöntemini reddeden yaklaşımla pozitivist yaklaşımın karşılaştığı güçlüklerle çare bulmaya çalışmıştır. Bilgiyi sürekli değişen ve deneme-yanılma yöntemi ile sürekli değişen bir ürün olarak ele almış ve eleştirel tartışmanın önemini vurgulamıştır. Bilimde yanlışlanabilirlik kriterini getirerek, bilim ile metafizik olanı birbirinden ayırmaya çalışmıştır.

Karl Popper'in bilimde liberalizm olarak bilinen bu görüşlerinin temeli, yaşadığı I. ve II. Dünya Savaşı'nın bilime ilişkin olumlu değer yargısının kökünden sarsmasından kaynaklanmaktadır. Yahudi asıllı olan Popper, bilimin uygulamalarının olumsuz sonuçlarını görmesi karşısında, yazmış olduğu tüm eserlerde tüm bilimsel düşünce tarihi ve düşüncülerini sorgulayarak, liberal toplum kuramını oluşturmaya çalışmıştır. Bunun içinde liberal toplumu "Açık Toplum" ve totaliter toplumu "Kapalı Toplum" olarak nitelendirerek, liberal demokrasininin gerçekleştirilmesinin ve devamının bir zorunluluk olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.

Bu çalışmada Karl Popper'in bilimsel yöntem ve tarihsel geçmiş hakkındaki görüşleri, eleştirileri, toplumsal ve siyasal felsefe konularına yaklaşımı ele alınacaktır. Bu yapılırken, onun bilim felsefesine dair fikirleri, sosyal ve siyasal amaçlar taşıyan fikirlerinden ayrı tutularak yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Popper, Yanlışlanabilirlik, Açık Toplum, Kapalı Toplum

(Karl Popper's Thoughts On History, Society And Political Philosophy)

ABSTRACT

Karl Popper, who lived in the first era of the 20th. century, tried to find solutions to the difficulties faced by positivism with the approach he introduced into the scientific method. His approach was rejecting induction and verifiability. He handled information as a product that changes continuously and also changes continuously with trial and error method, and he emphasised the importance of critical discussion. By introducing falsifiability criterion into science, he tried to separate science and metaphysics from each other.

These views of Karl Popper, known as liberalism at science, are based on that his positive value judgement about science was shaken deeply during the World War I and II. Popper Jewish in origin, tried to create a liberal society theory by questioning the whole history and intellectuals of scientific thought after seeing negative results of scientific practices. Thus, by characterizing liberal society as "Open Society" and totaliterian society as "Closed Society", he tried to prove that actualization and continuance of liberal democracy is a necessity.

In this study, thoughts and criticisms of Karl Popper about scientific method and historical past and his approach to political philosophy will be discussed. While doing this, his thoughts about philosophy of science will be handled separately from his social and political thoughts.

* Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı araştırma görevlisi.

Key Words: Popper, Falsifiability, Open Society, Closed Society.

I- Karl Popper'da Bilimsel Yöntem

Popper felsefenin uzun geçmişinde övünç duyduğu tartışmalardan çok, utanç duyduğu tartışmalar olduğunu belirterek, felsefeci olmayı özür dilenmesi gereken bir şey olarak gördüğünü belirtmektedir. Ayrıca genel olarak ilgi duydukları noktaları paylaşırsa da öğretileriyle uyuşmadığı için hiçbir zaman Viyana Çevresi'nin üyesi olmadığını vurgulamıştır¹.

Başlangıçta Viyana Çevresi diye anılan, daha sonraları “ Mantıkçı Pozitivizm ”, “ Yeni Pozitivizm ” diye adlandırılacak olan bu felsefe ekolü M. Schlick'in 1923 yılından itibaren Viyana'da bir grup bilim adamının katıldığı seminerler düzenlemesiyle doğmuştur. Bu seminerlerde H. Hahn, O. Neurath, K. Reidenmeister, P. Frank, K. Goedel gibi çeşitli bilimlerle uğraşmış ve felsefeye ilgi duyan düşünürler yer almıştır. Viyana Çevresinin en temel ilkesi doğrulamacılıktı. “ *Her şey doğrulanabilirlik ilkesi*” denilen ve Schlick tarafından “ *bir önermenin anlamı onun doğrulama yöntemidir*” diye özlü bir biçimde dile getirilen ilkeye bağlıdır. Bunun iki anlamı vardır; Birincisi, deney ve gözlemlerle - duyusal gözlemlerle – doğrulanamayan her şeyin anlamsız olmasıdır. İkincisi ise, Schlick'in önceleri yorumladığı biçimde, bir önermenin anlamının onu neyin betimleyeceğini doğrulanacağını söyleyerek betimlenebilmesini gerektirmesidir. Viyana Çevresi düşünürlerine göre metafizik olan, gözlemlerle doğrulanamayan her şey anlamsızdır².

Popper Viyana Çevresi düşünürlerinin bu temel görüşüne karşıdır. Çünkü Popper'a göre, bilimin özelliği doğrulanabilir değil yanlışlanabilir olmasıdır. Popper, bilimle bilim olmayan arasındaki sınırın ne olduğunu ortaya koyarken, bunun ölçütü olarak, Viyana Çevresinin kabul ettiği ölçüt olarak doğrulamacılığın yerine yanlışlamayı koyar. Popper'a göre daha fazla empirik bilgi veya içerik içeren, mantıksak olarak daha güçlü olan ve bu nedenlerle daha fazla açıklayıcı ve kestirimsel güce sahip olan ve daha güçlü sınanabilen tercih edilebilir kuramlardır. Bu anlamda bir bilim adamına düşen kuramı yanlışlamaya çalışmaktır çünkü bir kuram

¹ Karl Popper, *Tarihselciliğin Sefaleti*, İnsan Yay., İstanbul, Ağustos 1995, s. II.

² <http://www.felsefeekibi.com/site/default.asp?PG=601>.

yanışlandığı zaman önemli bir buluşta bulunulmuş olur. Bu nokta bilimsel bilginin yanışlama ile ilerlemesidir³.

Bilim, hipotezlerin gözlemlere dayatılması, gözlemler tarafından doğrulanması ile değil, gözlemler tarafından yadsınması ile ilerler. Popper'a göre,

yanışlanabilirlik kriteri ile çözülmeye çalışılan sorun ne anlam ne de anlamsızlık sorunudur; ne de doğruluk veya kabul edilebilirlik sorunudur. Bazen amacın yanış kuramları tasfiye etmek değil, kuramlar kurmak olduğu söylenebilir. Zaten amaç, güç yettiğince kuramlar kurmak olduğu için şiddetle onları test etmek gerekir. Ancak bütün çabalara rağmen onlar yanışlanamadığı takdirde onların şiddetli testlere karşı dayanabildikleri söylenebilir. Zira eğer eleştirici bir tutuma sahip değilsek, daima bulmayı istediğimiz şeyleri buluruz. Cici kuramlarımızı teyit edecek hususları arayıp bulacak, onlar için tehlikeli olabilecek her şeyi ise gözden irak tutarak göremeyeceğiz. Tasfiye etme yoluyla seçme metoduna işlerlik kazandırmak ve yalnızca en uygun kuramların yaşamasını sağlama almak için onların hayat mücadelelerinin kendileri için şiddetli hale getirilmesi gerekir.⁴

Popper'a göre, bilimin gözlemden kurama doğru ilerlediğine dair görüşü eleştirerek hipotezin, tezin, kuramın gözlemden önce geldiği savı bilimin daha fazla içerik peşinde olma isteğinden kaynaklanabilir. Bu anlamda bir bilimsel kuram öncesi söylenenlerden de ilham alabilir. Pozitivistlerin reddettiği metafizik metafizik öğelerde bilimsel olanla kaynaşmış olabilir. Önemli olan bu kuramı sistemli yanışlama çabasıdır. Bilgi ilerler ve doğruya yaklaşılmaya çalışır ancak kesin olarak doğruya ulaşamayabilir. Doğruya yakınlık ve yeğleme düşüncesi doğruya yaklaşma ve bilginin gelişimi düşüncesini besler. Yanışlama durumunda ilkinin eksikliğini açıklayabilen daha iyi bir kuram geliştirilebilir. Bu böyle devam eder ve bilgiyi arttırarak daha iyi bir kuram arayışını yeniden başlatabilir⁵.

Popper, yanışlanmış ve reddedilmiş kuramların eşit olduğunu savunurken, yanışlanmış ama yararlı bir kuramın yerini alacak kuram

³ <http://www.felsefekkibi.com/site/default.asp?PG=422>.

⁴ K.Popper, *Tarihselciliğin...*, 1995, s. 141- 142.

⁵ Brayn Magee, *Karl Popper'in Bilim felsefesi ve Siyaset Kuramı*, Çev: Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 147.

bulunana kadar kullanılacağını söylemiştir. Popper'a göre burada önemli olan;

bir zamanlar doğru hatta kesin saydığımız bilgilerin bir zaman sonra pekte o kadar doğru olmadıkları ve düzeltilmeleri gerektiğinin ortaya çıkmasıdır. Doğruluğu arama çabası yanlış bir çaba değildir, yanlışlama düşüncesi hiçbir zaman doğruya vardığımızdan emin olamayacağımız anlamına gelmektedir. Hatalardan yaralanabilir ve her hatanın ortaya çıkarılışı da bilgide gerçek ilerleme sağlar. Önemli olan bilimin yanılabilir olduğudur çünkü bilim bir insan ürünüdür⁶.

Popper'ın betimlediği bilim yönteminde eleştirel akıl da önemli yer tutar. Bu yöntem yanlışları öne sürülmüş kuramları elimine ederek bunları düzenlenebilecek sıkı sınamalara teslim etmektir. Çünkü insan doğuştan ve içgüdüsel olarak düzenliliği bulmaya çalışır ve kendi bulduğu konulara dayanarak bulduğu kanunları doğaya dayatma çabası içine girer. Popper, bunun dogmatik düşünceye yol açtığından söz eder ve bilimin mitlerin eleştirisi ile başladığını ifade eder. Böylece bilimsel gelenek kuramlara doğru eleştirel bir tutumla ilerler ve kuramların zayıf noktalarını bulmak amacıyla serbestçe tartışılmasını sağlar. Kuramlar bu şekilde gelişebilir ve bilimin ilk hammaddesi olan mitler eleştirelilikle bilimsel hale gelen dönüştürücü bir faaliyet olur. Akıl, deneme ve yanılma yöntemiyle insanların kendi yaratıları olan mitleri sınama ile ilerler. Bu ise yaratılan mitleri ve kuramları sanıldığığının aksine ispat etmeyle veya doğrulama ile değil, onların yanlış olduğunu gösterme, çürütme ile sınıanır⁷.

Popper'a göre, gerek yanlış kuramları çürüterek, gerek bir kuramın nerede aksadığını bularak sorunları zenginleştirmek mümkündür ve eleştirel akılçılık rasyonel bir tutum olarak yanılığlardan ders çıkarmaya istekli olmaya yanılığları aramaya götürür. Böyle kuramların eleştirel olarak incelenmesi, hem bu kuramların hem de kuramlara karşı eleştiri dürtüsü olmaksızın daha önce düşünülemez türden deney ve gözlemlere götürür. Böylece bilim varsayımlar ve reddetmeler yoluyla eski problemlerden yeni problemlere ilerler ve hatalar elenerek yeni bir sorunla karşılaşır. Rasyonel eleştirici tutum bir kuramların doğru olduğu

⁶ Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, Cilt: II, Remzi Kitabevi, İstanbul, Mayıs 1994, s. 351- 352.

⁷ Ibid., s. 191- 195.

iddiasının eleştirisidir. Kuramları doğrulamak yerine onları akılcı bir şekilde eleştirerek, eleştirilere karşı fazla direnenleri ve büyük açıklayıcı gücü olanları geçici olarak kabul etmek gerekir. Ancak bu kuramlar her şeyi açıklama iddiasında bulunmamalıdır. Böyle bir iddiada bulunan kuramlar ancak “*sözde- bilimsel(sel) kuramlar*” olabilirler. Akılcı tutum “*ben yanlış olabiliyim ve sen haklı olabilirsin ve ortak çaba sonucunda belki doğruluğa biraz daha yaklaşabiliriz*” diyebilen tutumdur⁸.

Sosyal bilimlerdeki inşa metodu uzun dönemli koşulsuz öndeyilerde olur ki, Popper bunu “*kehanet*” olarak adlandırır. Aslında bütün kuramsal bilimler öndeyide bulunur. Bu, bilimin görevlerinden bir tanesidir. Ama toplumsal alanda uzun süreli öndeyilerde bulunmak geçersizdir çünkü toplum her an değişmektedir. Gerek kendi içi dinamiği gerekse bilimsel bilginin gelişmesinde teknolojik yeniliklerden etkilenir ve değişir. Popper’a göre, toplum ne düzenli ve gelecekte oluşacak olaylar konusunda öndeyi imkânı veren bir saat benzeridir ne de fazlasıyla düzensiz ve her şeyin tesadüflere bağlı olduğu bir yapıdır. Kapalı bir sistem olmadığı için çeşitli değişkenlerin etkisi altındadır⁹.

Popper’a göre, insan tabiatı sosyal kurumlarla birlikte önemli ölçüde değişir ve onun incelenmesi için bu kurumlar hakkında bir ön bilgiyi gerektirir. Ayrıca sosyal bilimler büyük ölçüde insan eylemlerinin amaçlanmamış sonuçlarıyla da ilgilidir. Marks’ın dediği gibi, insanların bilinçli olarak kaderlerinin büyük kısmını yaratacakları gün gelebilir ama hareketlerimizin niyetlerimize dayanmayan halen önceden kestirilemeyen birçok kısmı kalacaktır. Bireyi konu alan psikoloji toplum bilimlerinden biridir ve hatası toplum olaylarının ve düzenliliklerin, toplumsal işleyişin her zaman bireylerin karar, tavır ve hareketlerinden çıkan sonuçlar olarak değerlendirilerek hiçbir zaman kolektiflere dayanan açıklamalarla yetinilmemesi gerektiğini öne sürmesidir. Oysa hareketlerimizin büyük çoğunluğu niyete dayanan sonuçlar değildir ve bir insanın davranışı o anda amaçsız ve anlaksız yapılsa da daha sonra diğer insanlar ona bir amaç izafe edebilir. Bu ise Popper’a göre “*fesatçılık ve komploculuktur*”¹⁰.

II- Karl Popper’da Tarihsel Yöntem

II- A) Karl Popper’da Tarihsicilik Kavramı

⁸ Ibid., s. 208- 210.

⁹ Ibid., s. 104- 107.

¹⁰ Ibid., s. 91- 94.

Popper'a göre, tarihsicilik “ özellikle sosyal bilimlerde görevinin geleceği önceden haber vermek amacıyla toplumun evrim kanununu açığa çıkarmak inancı ve tarihin belirli tarihsel ya da evrimsel yasalar tarafından yönetildiği ve bunları keşfetmekle insanın kaderi hakkında kehanette bulunulabileceği yolundaki doktrindir”¹¹.

Popper'ın baş hedefi, siyaset felsefesi değil, tarih felsefesiyle ilgili olduğunu söylediği tarihsicilik öğretisidir. Bu öğretiye göre, toplumsal ve tarihsel araştırmanın en uygun amacı ve yararlı başarısı, toplumsal-tarihsel gelişimin yarasını kurmaktır. Tarihsicilerin inancına göre, bu tür yasalarla toplumsal gelişimin gelecek aşaması önceden bilinebilir. Bu, önceden ne olacağını kestirmenin içeriği, doğru siyasal eylemin, bu kestirime göre yapılabilmesidir. O zaman Popper'ın temel savı totaliter siyasetin de destek için tarihsiciliğe dayandığıdır¹².

Tarihsiciliğin en eski biçimi Tanrı'yı tarih sahnesinde oynanan piyesin yazarı olarak kabul etmekle tarihi anlaşılabilir kılmak yolundaki girişimidir. Burada devreye seçilmiş halk öğretisi girmektedir. Tanrı'nın kendi iradesinin seçkin aracı olarak iş görmek üzere bir halkı seçmiş olduğu ve yeryüzünün bu halka kalacağı varsayılır. Bir diğer tarihsici unsur kabilecilik yani onsuz bireyin bir hiç olduğu kabilenin büyük önemi üzerinde ısrarla durulmasıdır. Tarihsiciliğin önemli iki modern anlatımı ise ırkçılığın ya da faşizmin tarih felsefesi ile Marksçı tarih felsefesidir. En eski biçimli tarihsicilik olan seçilmiş halk yerine, ırkçılık, sonunda yeryüzünün kendisine kalacağı, kaderin aracı olarak belirlenen seçilmiş ırkı koyar. Marks'ın tarih felsefesi ise sınıfsız toplumun yaradılışının aracı ve aynı zamanda yeryüzünün kendisine kalması alınına yazılı olan seçilmiş sınıfı getirir. Her iki kuram da tarihsel öndeyinin, tarihin gelişiminin yarasını keşfetmeye götüren bir yorumuna dayanır. ırkçılıkta seçilmiş ırkın kanının biyolojik üstünlüğü tarihin gelmiş geçmiş çizgisini açıklar. Marks'ın tarih felsefesinde ise kanun iktisadidir ve bütün tarih, sınıfların üstünlük için bir savaşı diye yorumlanır¹³.

Popper, Eski Yunan'da Herakleitos'a gelinceye kadar, Yunan filozoflarının Doğu düşünüşünden etkilenerek dünyaya inşa malzemesi

¹¹ K. Popper, *Tarihsiciliğin...*, 1995, s. 114.

¹² Anthony Ounton, “ *Karl Popper: Özler Olmadan Siyaset*”, *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, Der: Anthony De Crespigny ve Kenneth R. Minoque, Remzi Kitabevi, İstanbul, Mart 1994, s. 153.

¹³ K. Popper, *Açık Toplum...*, Cilt: I, 1994, s. 26- 27.

maddi şeyler olan kocaman bir yapı olarak baktıklarını belirtmektedir. Yani dünya eşyanın bir toplamıydı. Herakleitos değişim düşüncesini ilk keşfeden filozoftu. Herakleitos'un buluşu Parmenides, Demokritos, Platon ve Aristoteles'in felsefelerini bu değişen dünyanın sorunlarını çözme yolunda girişimler yapmak için etkilemişti. Herakleitos “*Her şey akar*” ve “*Aynı nehre iki kere giremezsiniz*” demektedir. Hayal kırıklığına uğramış olarak, varolan toplumsal düzenin ilelebet süreceği inancına karşı çıkmıştır. Değişim ve özellikle toplumsal değişim üstündeki bu ısrar yalnızca Herakleitos'u değil, Aristoteles'i ve Platon'u da etkilemiştir. Herakleitos'un felsefesinin, gözlemlediği toplumsal ve siyasal huzursuzluklardan esinlenmiş olduğu görülmektedir ve Platon gibi tarihsici düşünürleri etkilemesinin en önemli nedeni de belki bir dereceye kadar yaşadıkları toplumsal koşulların benzerliği olabilir. Tarihsici düşünceler büyük toplumsal değişiklik zamanlarında kolaylıkla belirgin hale gelir. Modern Avrupa'da tarihsici düşünceler Endüstri Devrimi sırasında ve özellikle Amerika ve Fransa'da siyasal devrimlerin sonucu tekrar canlandırılmışlardır¹⁴.

Popper doğrudan doğruya totaliterliğin tarihsiciliğe dayandığı önermesini kanıtlamaya çalışmak yerine bu ikisini üç büyük düşünür (Platon, Hegel ve Marks) aracılığı ile bağlantılandırmaya çalışır. Popper'a göre, bu üç düşünür ilk tarihsiciler ve totaliterliğe temelini sağlayan en önemli kuramcılardır. Karl Popper tarihsici olarak eleştirdiği düşünürlere Platon'la başlamaktadır.

II-B) Platon

Popper'a göre Platon, Herakleitos'u huzursuz eden çağdan bile daha istikrarsız bir siyasal çatışma ve savaşlar döneminde yaşamıştır. O büyürken, Yunanlıların kabile hayatının dağılması, yerlisi olduğu Atina kentinin bir tiranlık dönemine girmesini görmüştü. Platon, Peloponnesos savaşı sırasında doğmuştu ve savaş sona erdiğinde yirmi dört yaşındaydı. Savaş, müthiş salgınlar getirmiş, son yılında da Atina kentinin düşüşü, iç savaş ve Otuz Tiranlar Yönetimi denilen Platon'un iki dayısının yönettiği bir terör yönetimi gelmişti. Platon kral kanındandı. Toplumun ve gerçekte her şeyin akış halinde olduğu duygusu Herakleitos'un felsefesinde olduğu gibi onun felsefesinin de itici gücünü oluşturmuş ve kendi toplumsal

¹⁴ K.Popper, Açık Toplum..., Cilt: I, s. 30- 33.

denemelerini tıpkı tarihsici öncülerinin yaptığı gibi ortaya bir tarihsel gelişim yasası koyarak özetlemiştir; “ *Bütün toplumsal değişim, bozulma ya da çürüme yahut soysuzlaşmadır* ”¹⁵.

Platon, bozulmaya doğru genel bir tarihsel yönelim ve siyaset alanında bütün siyasal değişimi durdurmak suretiyle, bundan sonra bozulmayı durdurabilme olanağından bahseder. Platon bunu değişmediği için soysuzlaşmayan, soysuzlaşmadığı içinde başka bütün devletlerin kötülüklerinden arınmış bir devlet kurmakla gerçekleştirmek istemektedir. Popper'a göre, bu “ *durdurulmuş devlettir* ”. Platon bunu, “ *Formlar ya da İdealar Kuramı* ” diye anılan inançla dile getirmiştir. Bu, Popper'a göre, değişimi durdurarak insanın nasıl çaba gösterirse göstereceği tarihsel kader yasalarını keşfettikten sonra bile değiştirebileceğini kabul etmemektir¹⁶.

Platon'un İdeal devleti, gelecekteki ideal bir devlet değil, geçmişte bir zaman var olduğunu varsaydığı bir devlettir ki bu dönemdeki Sparta kent devletidir. Bu devlette bozulma kişisel ve ekonomik çıkarlar nedeniyle meydana gelir. Çıkarların körüklediği sınıf çatışması toplumun temelidir. Bütün toplumsal değişmelerdeki sosyolojik yasa, yönetici sınıfın kendi içindeki ekonomik çıkar mücadelesidir. Platon değişimin itici gücünü sınıf savaşında görmektedir ve her bozulmada birliğini yitiren yönetici sınıfın varlığı söz konusudur. Sınıf savaşından kurtulmak İdeal Devlette sınıfları ortadan kaldırarak değil, sınıfsız olmayan ama en katı sınıf ayırımına dayanan bir düzenleme yapmakla mümkündür. Yönetici sınıfa üstün bir güç vererek ve yönetici sınıfın kendi iç birliğinin bozulmasını önleyecek düzenlemeler yapılmalıdır ki bu da yönetici sınıfın ekonomik çıkarlarının yok edilerek özel mülkiyetin kaldırılması ve eğitimle olacaktır¹⁷.

Platon'un İdeal Devletinde her vatandaş bu devletin bir parçasıdır ve adalet her vatandaşın bulunduğu yeri bilmesi ve kendine düşen işleri yapmasıdır. Platon'da İdeal Devlet'in bozulmasına yol açan adaletsizliğin olmaması anlamında bir adalet anlayışı vardır. Adalet total bir şekilde bireylerarası ilişkilerin bir özelliği değil kolektivitinin sağlanması, birliği ve istikrarın korunmasıdır. Böylece adaletin tam olduğu bir toplumda her türlü değişme imkansız hale gelir ve sınıflar arası geçişlerde

¹⁵ Ibid., 34- 35.

¹⁶ Ibid., s. 37.

¹⁷ Ibid., , s. 56- 59.

hareketsizlik oluşur. Platon katı bir kast siteminin olduğu bir toplumu adil sayar; devlet ancak böyle daha istikrarlı, kuvvetli ve adil olabilir ve toplumsal değişim durdurulabilir. Platon mutluluğun yalnızca adaletle yani kendi tanımladığı adaletle sağlanabileceğini vurgularken amacı bütünün mutluluğudur. Popper, Platon'un adalet tanımının arkasında temelinde totaliter bir sınıf yönetimi isteği olduğunu belirtmektedir. Platon'un adalet kuramı devleti kontrol edilmeyen en bilge ve en iyi olanın yöneteceğine dönüşür¹⁸.

Popper'ın Platon'u eleştirisi onun büyük tarihsici olarak felsefesinin totalitarizme, üstelik gerici bir totalitarizme varmasıdır. Platon'un tarihsiciliği ve totalitarizmi ideal olarak formüle ettiği sitede her türlü bireysel inisiyatifi ortadan kaldırarak eleştiri geleneğini yok etmesi ve kontrol edilemeyen bir yönetici sınıfın varlığıdır. Platon'un tarihsiciliği, tarihsel gelişimi bozulma ve tarih yasaları üzerinde kurması; totalitarizmi her şeyin devletin hizmetinde olması ve demokratik kontrol mekanizmalarının yok edilmesi; gericiliği ise geçmişte kapalı kabile toplumuna geri dönüş özleminden kaynaklanmaktadır¹⁹.

Popper, Platon'un sosyolog olarak büyüklüğünü gözlemlerinin zenginlik ve ayrıntılarında ve sosyolojik sezgisinin keskinliğinde görür. Popper "Platon, kendisinden önce görülmemiş ve ancak çağımızda yeniden keşfedilen şeyleri fark etmiştir" demektir. Ancak Popper'a göre, bu Platon'un toplumsal gelişme yasalarının ve toplumun tarihsici bir kuram yapma amacından kaynaklanmaktadır ki bu amacı Platon'un izinden Comte, Mill, Hegel ve Marks devralmıştır. Tarihi değişimin itici gücünü belirlemek amacıyla olması kendinden sonra gelen bu düşünürlerce de devam ettirilmiştir²⁰.

II- C) Hegel

Popper, modern tarihsiciliğin kaynağı olarak gördüğü Hegel 'in usta bir mantıkçı olarak, salt metafizik şapkalardan gerçek fiziksel tavşanlar çıkarmak gibi güçlü diyalektik yöntemleri kullandığını

¹⁸ Ibid., s. 120 121.

¹⁹ K. Popper, *Açık Toplum...*, Cilt: II, s. 200.

²⁰ K. Popper, *Açık Toplum...*, Cilt: I, s. 51.

belirtmektedir. Bunun ise, o günlerde Alman doğa biliminin gelişmemiş bir evresinde olmasıyla kısmen açıklanabileceğini vurgulamaktadır. Platon'dan farklı olarak Hegel oluşum içinde olan evrendeki eğiliminin bir düşme, bozulma veya idealardan uzaklaşma değil, varlığa çıkış ya da yaratıcı bir evrim halindeki diyalektik bir ilerleme olduğunu söylemektedir. Önce tez, daha sonra anti tez ve bu iki görüşün çatışmasından oluşan sentez sanki iki karşıt savın onları içine alarak aşması şeklinde olmaktadır. Hegel bütün şeyleri kendi içlerinde çelişkili olduklarını öne sürmekle aslında her türlü usavurmanın ve ilerlemenin sona ermesi gerektiğini işaret eder. Çünkü çelişkiler biliminin gelişmesini aracı olduklarına göre o çelişkilerin yalnızca kabul edilebilir v kaçınılmaz olan şeyler değil, aynı zamanda pek istenir şeyler olduklarını da kabul etmektedir. Onlar istenir şeylerse çelişkilerle serbestçe çalışacak her türlü ilerlemenin ortadan kalkması gerekir ²¹.

Hegel'in siyasi öğretisinin özü faşizm ve totaliterliktir. Popper bunları, altı tipik özelliğinin olduğunu söyleyerek; 1-Milliyetçilik: Millet, kendi buyruğu altına sokulması gereken bir kolektivitedir ve milletin amacı çağa damgasını vurmaktır. 2- Devletler birbirlerini doğal yücedir. 3- En yüce ahlak devletin çıkardır. 4- Savaş yücedir. 5- Dünya, tarihsel büyük adamların yaratıcı rolleri önemlidir. 6- Vatandaşlar ancak yaş, servet vs. gibi sahip oldukları eşitlikler sayesinde yasalar karşısında eşit olmayıp talep edebilirler ve yasaların koruyuculuğunu ve sınırlayıcı altında özgürlükler var olabilir. Ulusun ruhu ve gerçekte yaşayan bütünlük, devleti ve anayasasını sürekli koruyan ve yaratan hükümettir ve bizatihi solarak tek bireyde toplanmıştır. Birey her şeyini fiziksel olduğu kadar manevi varlığını da devlete borçludur. Hükümdar olmaksızın halkın egemenliği bahsedilmez ve bir ulusu birleştiren şey tarihte ortay çıkan ruhu, ortak düşmanlarıdır. ²²

Popper'a göre, Hegel arkasında Prusya Devletinin otoritesini alarak Napolyon savaşlardan sonraki feodal yenileme devresinde Prusyacılığın ilk resmi felsefeci haline gelmiştir. 1815'te Reaksiyoner Parti Prusya'da tekrar güç sağlamaya başlayınca bir ideoloji ihtiyaç duymuş ve bunu sağlama görevine Hegel'i atamıştır. Prusya kralı II. Friedrich Wilhelm'e hizmet etmek için devlete ve ulusa tapınmayı öğretmiştir. Ulusçuluk Avrupa'nın karmaşık bölümlerinden Almanya'da, özellikle çoğunluğu

²¹ K.Popper, *Açık Toplum...*,1994,Cilt:II,s.43-44.

²² Ibid, s. 53-63.

Slav olan nüfusu ile Prusya'da gerçekleşmiştir. Prusya Viyana Kongresinde hala bir Slav devleti olarak kaydedilmişti. Hegel Alman Ruhunun yeni bir dünya ruhu olarak ulusal devlet ilkesinin yeniden canlandırılması gerektiğini belirtmiştir. Ulusçuluk Prusyacılığın bir bileşeni olarak 1871 yılında müthiş genişlemiş, Prusya devleti Alman İmparatorluğu olarak Hegel 'in tarihçi ulus kavramına uygun olarak savaşlarla birbirine bağlanmış yeni bir Alman Ulusu olarak tanıtılmıştır. Prusya'da uygulanan mutlak monarşide anayasa ile birlikte en saf özgürlük ve birlik sağlanmıştır²³.

Hegel'in toplumsal kuramının modern yol açan yönlerinin olduğu ve bireyciliğe en sistematik eleştiriyi yönelttiği altı çizilmesi gereken bir yöndür. Faşizmde bireyin ahlaksal sonulluğunu yönelik en köklü saldırıydı. Ancak faşizmin Hegel'in siyasetinin doğrudan yaşama geçirilmesinden çok onun çığınca bir devamı olduğu belirtilebilir. Hegel Hitler'den çok Wilhelm Almanya'sının kuramcısıdır. Hegel'le faşizmin sonraki gelişmeleri arasında önemli bir kopukluk vardı. Hitler salt kurumsal açıklamalardan hoşlanmayan ve ulus bütünlüğü yerine ırk saflığına dayanan bir uydurma çözüm getirmişti²⁴.

II-D) Marks

Popper, diğer Marks eleştirmenlerinden farklı olarak her fırsatta Marks'ın hakkını vermekte ve Marks öncesi bir toplum bilimine dönmenin olanaksız olduğunu ileri sürmektedir. Pek çok konuda kendine özgü eleştiri üslubu ile de diğer Marks eleştirmenlerinden farklı bir yere sahiptir. Popper'ın, Marks üzerine yorumlamalarının temeli bir yandan politik bir tavır alış, diğer yandan Marks'ın devlet kuramı, soyut ve felsefi nitelikli yorumlarına rağmen yönteminin aydınlatıcı bir yorumunu yapmaktı.

Adına Endüstri Devrim denilen şey başat olarak maddi üretim araçlarında yani makinelerde bir devrim olarak ortaya çıkmıştı.”*Herkes* *özgür ve rekabet* ” sloganı kullanılarak bu dönemin dizginlenmemiş kapitalizmi, özellikle kadın ve çocukların sömürülmesine inanılmayacak kadar müthiş acılara yol açmıştı. Marks'ın Kapitali yazmakta olduğu 1863 yıllarında yalnız meslekten ekonomistler tarafından değil kilise

²³ Ibid., s. 45-53.

²⁴ A. Quinton, “ *Karl Popper...* ”,1994, s. 158.

adamları tarafından da tahammül edilen ve hatta bazen savunulan cinayetlere karşı ateşli itirazı Marks'a insanlığın kurtarıcıları arasında ölümsüz bir yer sağlayacaktı. Liberalizm ve demokrasi hakkındaki görüşleri zamanın toplumsal durumunun acı deneyimleriyle pekiştirilmiş olduğundan uygun bir yorumun bir ilk yaklaştırma olarak ve ardıllarında katkı bakımından değerinden şüphe edilemezdi²⁵.

Popper'a göre, onun sosyalizmi kabul etmesine yol açan neden bilimsel bir yapıdan ziyade ahlaksal dürtülerdi. Bu ise ezilenlere yardım etmek ve utanmazcasına sömürülen sefil işçileri kurtarma isteğiydi. Öğretisinin etkili olmasının sırrı bu ahlaksal seslenişiydi. Marks'ın başarısı hiçbir zaman tarihsici yöntem olmamış, hep kurumsal çözümleme yöntemleri olmuştur. Marks'ın yüksek standartlarına oranla genel kehanetleri oldukça düşük bir düşünsel düzeydir.²⁶

Popper'ın Marks eleştirisi, Marks'ın tarihsiciliğin kehanetlerde bulunmanın yollarını açması ve bu tarihsiciliğin totalitarizme yol açmasıdır. Marksçı öğretiyeye göre kapitalizm kendini yıkmakla tehdit eden iç çelişkilerle muzdariptir. Bu çelişkilerin ve onların toplumu zorladıkları tarihsel hareketin inceden inceye incelenmesi Marks'ın çok emek verdiği ve üç ciltten oluşan Kapital'de görülmektedir. Marks'ın Kapital'deki amacı toplumsal gelişmenin kaçınılmaz yasalarını bulmaktır. Kapital ne adil fiyatlar, servetin eşit dağıtımı, güvenlik, üretimin akla yakın planlanması ne de sosyalist amaçların gerçekleşmesini sağlayacak ekonomik koşulların incelenmesiydi. Aslında Marks ne servete karşı çıkmış ne de fakirliği övmüştü. O kapitalizmden servet birikimine yol açtığı için değil, oligarşik niteliğinden dolayı nefret etmiş ve servetin diğer insanları hayatlarını etkileme iktidarı anlamında siyasal iktidar olduğunu belirtmişti. Marks düzenden köleliği andırdığı için nefret ediyordu. Aslında geniş çapta ahlaksal dürtülerle tarihsel maddeciliği incelemişti.²⁷

Marks, tarihsel maddeciliği gerçeklik hakkında öndeyide bulunan bir kuram olarak yorumlarken bunun ötesinde ekonomik ve siyasal güç gelişmelerinin ya da özellikle devrimlerin geleceğini önceden bilebilmek için çalışan tarihsel bir kuram olarak yorumlar ve Popper'a göre tarihsiciliğin en tehlikeli biçimi budur. Marks'ın tarihi, kehaneti sıkı

²⁵ K.Popper, *Açık Toplum ...*, 1994 , Cilt:II, s. 113-114.

²⁶ Ibid , s. 174-175

²⁷ Ibid, s 176-177

örgülü bir usavurma olarak ortaya koymuştur. Popper'a göre, kapitalizm temel güçlerinin incelenmesi ve bunun ilişkilerini içine alan parçayı işlemek Marks'ın tarihsiciliğinin birinci adımıdır. Bir toplum devriminin kaçınılmaz olduğunu sonucuna varmak e sınırsız yani sosyalist bir toplumunun ortaya çıkardığı kehanetleri ile tarihsiciliğinin diğer adımları tamamlanır²⁸.

Tarihsicilerin düştükleri en büyük yanlışlıklardan biri olan tarihinin birbirini izleyen dönemlere sahip oldukları görüşüne Popper'a göre Marks'ta sahiptir. Marks, asyatik, antik, feodal ve modern burjuva üretim tarzlarını sırasıyla zorunlu olarak birbirini izleyeceğini söylemiş ve üretim tarzlarını sıralanmasını genel bir ilkeden çıkartmıştır. Marks'ın bu tarihi kehanetine dayanan olan ekonomik tarihsiciliğidir. Popper, Marks'ın economiciliğinin ekonomik yapının belirleyici rol oynadığı toplum bilim yönetimine çok önemli bir ilerleme getirdiğini belirtir. Kurumsal olsun tarihsel olsun hemen bütün toplumsal incelemelerin toplumun ekonomik koşullarını göze alınarak yürütülmesi bir gerçektir. Ancak Popper'ın yorumunda Marks'ta ekonomik düzeyin tek belirleyici düzey olduğu, tüm üst yapıya ait düzeylerin ekonomik düzen tarafından belirlendiği ve hiçbir şekilde özerk varoluşları olmadığı anlayışı hakimdir.²⁹

Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları* kitabının ikinci cildinde neredeyse baştan sona kadar Marks'ın çoğu düşünceleri kendi süzgecinden geçirdikten sonra gerçekliğe gönderme yaparak yanlışladığını ileri sürmektedir. Marks'la Rus komünizmi arasındaki ilişkiyi üstü örtülü bir biçimde sorgularken, Marks'ın ideal devletinde anarşistçe devletin ortadan kalkacağını ön görülüyordu. Dünyanın ancak Rus etkisi altında olan altıda birine Marks'ın kehanetine uygun olarak üretim araçlarına sahip olunduğunu görülürken, devletin gücü hiç de Marks'ın kehanetine uygun olarak kuruyup gitmek eğilimi göstermemiştir³⁰.

Ancak Sovyet Rusya ve onun bağımlı sömürgelerini oluşturduğu devasa totaliter aygıt tamamen Lenin tarafından yaratılmış ve Stalin tarafından yetkinleştirilmiş. Kendini adanmış devrimcilerin oluşturduğu seçkin parti fikri Lenin'in yaratisıdır. Marks'ta açıkça görülen tek

²⁸ Ibid, s. 125

²⁹ Ibid, s. 124-125

³⁰ Ibid, s. 128

totaliter öge proletarya diktatörlüğündeki sözcüğü olabilir. Ütopik ve şiddetçi olmasına karşın Marks tarafından ilk formüle edildiği biçimiyle Marksizm totaliter değildi. Hep yanlış çıkmakla birlikte Marksçı tarihsiciliğin önkestirimi proleter devrimin sonucunda insanların tamamen eşit ve tam bir özgürlük içinde kendilerine gerçekleştirmeye uğraştıkları toplumsal bir ortamdı³¹.

III- Karl Popper'da Açık Toplum

Popper, zamanının ideal Batı demokrasilerini “*Açık Toplum*”, bu ideallere uymayan toplumları “*Kapalı Toplum*” olarak isimlendirir. Kapalı Toplum’la kastedilen, önceki dönemlerde görülen sihirci ya da kabileci toplumlarla zamanın kollektivist toplumlardır. Kapalı Toplumda bireyin eleştirel zekası yok sayılır. Açık Toplum’la kastedilen ise bireyin kişisel kararlarla karşı karşıya olduğu ya da bireylerin kişisel kararlarını birbirlerine karşılıklı sunarak yaşadığı özgürlükçü toplumlardır. Popper’in ideal olarak gördüğü Açık Toplum ütopya anlamında bir ideal değil, varolanın en iyisi anlamında bir idealdir ve ideal olan Popper’in içinde yaşadığı Batı demokrasileridir³².

Popper’in tüm yaptığı aslında çağdaş liberal Batı demokrasilerine evrensellik kazandırmak, liberalizm ilkesinin yaşama geçirilmesinin gerçekleşmez olmadığını göstermek ve liberal demokrasinin gerçekte olabilecek en iyi değer olduğunu göstermektir diyebiliriz. Popper’a göre, pragmatist bir tutumla bir toplumda ortaya çıkan problemlere çözüm aranırken eleştiriyi hoş karşılamak ve hataların elenerek yeni çözümler ortaya koymak gerekir. Bu yeni çözümler de ilerde başka problemlerin ortaya çıkmasına yol açacak ve bu aynı şekilde devam edecektir. Popper’in Açık Toplumunun niteliklerinden biri, politikalar uygulamaya konulmadan önce özgür tartışma ve eleştiri ortamında incelenerek, bu tartışma ve eleştiriler sonucunda gerekli düzeltmelerin yapıp ondan sonra uygulamaya konulmasıdır. Liberal düşüncenin en belirgin ve önemli ilkesi olan fayda maksimizasyonu da Popper’da bir ütopyadır. Önemli olan insan mutluluğunu çoğa çıkarmak değil, insan mutsuzluğunu en aza indirmektir. Zaten Popper, ütopyacılığı, düşlenen geleceği inşa etme anlamında çekici fakat tehlikeli görür. Ütopyacılık amaç uğruna

³¹ A. Quinton, “*Karl Popper...*”, 1994, s. 158- 159.

³² K. Popper, *Açık Toplum...*, Cilt: I, 1994, s. 186.

şiddet kullanmaya götürür, bu nedenle ideal bir düzen değil varolan anlamında liberal demokrasi iyidir³³.

Popper, Açık Toplumun devamını sağlayacak ve onu dönüştürme hareketlerine karşı koyacak en büyük istikrar sağlayıcı öge olarak kurumların varlığını görmektedir Popper'in "*demokrasinin paradoksu*" olarak isimlendirdiği düşüncesi de çoğunluğun sesine ulak vererek ona bir tür sağduyusal doğruluk atfederek demokratik olmayan biçimlere gidilebilmesidir. Bu nedenle Popper'in liberal demokrasilerin çoğunluk kararına tam bir güveni yoktur. Demokrasiden anlaşılan özgür seçimlerde ve çoğunluğun iktidara gelmesi gibi dar bir anlam çıkmamalıdır. Önemli olan demokrasiyi, Açık Toplumu koruyup devam ettirecek, çoğunluktan bile gelse onu her türlü dönüştürme girişimlerine karşı koyulmasını sağlayacak demokratik kurumlardır³⁴.

Popper'in eleştirilerinde önemli bir yer tutan diğer bir konu "*Ütopycı toplum mühendisliği*" için bir plan dahilinde ussal bir eylem programını hedef alır. Toplumu bütünüyle yeni baştan kurmak için hedeflenen amaca ulaşacak parçalı adımların teker teker gerçekleştirilmesi gerekliliğine inanır. Toplumun bütününe değiştirmeye yönelik toptancı mühendislik zihinlerde var olan ideal topluma yönelik değişimlerle toplumu dönüştürmeyi tercih eder. Ütopycı toplumsal mühendislik Popper tarafından Marks'a mal edilir. Marks'a göre "toplum bizim akılcı planlarımıza göre değil, tarihin yasalarına gelişmek zorundadır." Bu nedenle Marks her türlü toplum sal yapıcılığa karşı kökten tarihsici bir tavır takınır³⁵.

Popper, Ütopycı toplum mühendisliğine karşı kendisinin "Bölük pörçük toplum mühendisliği" dediği tutumu savunur. Bölük pörçük toplum mühendisliği bilimsel yönetim toplumsal inceleme ve politikalara taşınırken eleştirel bir tutum benimsemek ve yanlışı olmayan, kusursuz bir politika uygulamanın bir daha olmayacağını kabul etmektir. Birer deneme niteliğinde olan uygulamaların yanlışlarını, hatalarını arayıp bularak, bu hataları eleyerek topluma daha uygun politikalara geçilebilir. Popper'in savunusu insan hayatında her şeyin olabileceği üzerine temellendirilir. İnsan ve toplum hayatında rastlantıların rolü, Popper'ı geleceğin kurulmasına bugünden müdahale edilemeyeceği kanısına

³³ A. Quinton, "*Karl Popper ...*", 1994, s. 160.

³⁴ K. Popper, *Açık Toplum...*, 1994, Cilt: II, s. 137-138.

³⁵ Ibid, s. 130-131.

ulaştırır. Uygulanan politikalar toptancı mühendisliğin düşüncelerinin tersine bir sonuç doğurabilir, hatta hiç umulmayan sonuçlara yol açabilir³⁶.

Popper, “özcü yaklaşımlar” olarak nitelendirdiği ve şiddetle eleştirdiği “devlet nedir?”, “devlet nasıl ortaya çıkmıştır?” gibi sorular sormadığı gibi bu tür sorulara cevapta vermemektedir. Popper'ın devlete yüklediği klasik rol, liberal düşüncenin bireysel ve ekonomik olana karışmayan ancak kendisinin “araya girmecilik” dediği düşüncenin şeydir. Yani devletin ekonomik ve siyasi alana müdahalesinin sınırlandığı, bunun yerine araya girmecilik ile sosyal devlet anlayışını sürdürmesi gerektiğidir. Devlet bir yandan kapitalizmin temeli olan girişim özgürlüğünü garantiye alırken gerekli hallerde müdahalesini yaparak toplumda gelir dağılımının daha adil ölçülere göre yapılmasını sağlayacak tedbirler alacak, eğitim, sağlık gibi hizmetlerde de toplumun giderek iyileştirilmesi için üzerine düşeni yapmakla mükellef olacaktır³⁷.

Popper'a göre devletin demokratik olarak kontrol edilmesi demokrasinin ön koşuludur. Bunun ise kurumsal düzenlemelerle yani hukuksal kurumsal, anayasa, kanunlar ve genel seçimler ile sağlanabileceğini belirtir. “Kim yönetmeli?” sorusu yerine “Siyasal kurumları nasıl örgütleyelim ki kötü ya da yeteneksiz yöneticilerin çok fazla zarar vermeleri önlenibilsin?” sorusunun sorulması gerekir. Popper, demokratik siyaset ilkesine siyasal kurumları yaratmak, geliştirmek ve korumak olarak tanımlar. Demokrasinin kontrol mekanizmaları olarak kurumların ve geleneklerin oynadığı rol Popper'ın siyaset felsefesinin en önemli noktalarından biridir³⁸.

SONUÇ

20. yüzyılın bunalımlı ilk döneminde doğan ve yetişen Popper insanın, insanların oluşturduğu kuramların tek belirleyicisi olması düşüncesinden hareketle temelde bilgi kuramının içinden bilime yaklaşmıştır. Bu açıdan bilimsel yönetime getirdiği tümevarım ve doğrulanabilirlik kriterlerini reddederek pozitivizmin karşılaştığı güçlüklerle çare bulduğunu düşünmüştür. Bilgiyi sürekli değişen ve deneme- yanılma

³⁶ Ibid, s. 122-123.

³⁷ Ibid., s. 122- 128.

³⁸ Ibid., s. 146.

ile büyüyen bir ürün olarak ele alırken, eleştirel tartışmanın önemini vurgulamış ve eleştirel tartışmayı bilimsel kuramların çelişkilerden kurtulması anlamında ön plana çıkarmıştır. Yanlışlanabilirlik kriterini bilimden metafiziği ayırmak için değil, bilim olma iddiasındaki kuramları yani sözde bilim(sel) kuramları dışarı atmak için kullanmış ve her gözlemin daha önce bilinen bazı şeyler gerektiğinden kuramdan bağımsız gözlem olamayacağını belirtmiştir.

Popper, liberal toplum kuramının bir biçimi olan kendi toplum kuramını “*Açık Toplum*” diye adlandırmış ve tarihsici olarak isimlendirdiği ve totalitarizmin temel kaynağı olarak gördüğü düşünürleri eleştirmiştir. Eleştirilerini totalitarizmin babası saydığı Platon’a karşı, ardından faşizmin düşünsel temellerini bulduğu Hegel’e ve kapsamlı toplum kuramı üreterek bilim olma iddiasındaki Marksa karşı yoğunlaştırmıştır. Popper’ın Açık Toplum savunusunda ise pragmatizm, bireysel faydacılığın negatifliği ve her türlü ütopyaya karşı çıkış vardır. Popper, mutlak ve evrensel kabul edilen kapitalist sistem içinde liberal demokrasinin savunusunu yaparken toplum ile ilgili arka planların, düşüncelerin ya da kaygıların kısa dönemli ön kestirimlerle problemlere çözümler arayan pragmatik yönüne vurgu yapmaktadır.

Popper’ın pozitivistliğe yönelttiği eleştiriler anti pozitivist tartışma çevrelerinde oldukça önemli yer tutmuştur. Toplumu açıklama iddiasındaki toplum kuramlarına, Marksizm’e, Platon’a ve Hegel’e karşı çıkışı ve liberal demokrasinin gerçekleştirilmesinin ve devamının bir zorunluluk olduğunu ispatlamaya çalışması bir ideolog olarak Popper’ın önemini arttırmaktadır. Açık Toplumun istikrarını sağlamak konusunda demokratik düzenin yerleşmesinin ön koşulu olarak kurumların ötesinde bireysel zihniyet üzerinde durması da toplum ve siyaset felsefesinin en can alıcı noktası olmuştur.

KAYNAKÇA

- QUINTON, Anthony. “Karl Popper: Özler Olmadan Siyaset”, *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, Der: Anthony de Crespigny- Kenneth R. Minogue, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2. Basım, Mart 1994, ss. 151-169.
- MAGEE, Bryan. *Karl Popper’in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, Çev: Mete Tunçay, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993.

76 *Karl Popper'in Tarih, Toplum ve Siyaset Felsefesi Üzerine Görüşleri*

POPPER, Karl. *Açık Toplum ve Düşmanları*, Cilt: I- II, Çev: Mete Tunçay- Harun Rızatepe, Remzi Kitapevi, İstanbul, 3. Basım, Mayıs 1994. (Karl Popper, *The Open Society and Its Enemies*, London, 1945 kitabının Türkçeye çevrilmiş 2 cildi).

POPPER, Karl. *Tarihselciliğin Sefaleti*, İnsan Yayınları, 2. Basım, Ağustos 1995.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.felsefekibi.com/site/default.asp?PG=601>. (15.04.2007).

<http://www.felsefekibi.com/default.asp?PG=422>. (12.03.2006).